Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

IØRN PIØ

Ægte folkelighed

og andre artikler

Foreningen Danmarks Folkeminder
Nytår 1989

IØRN PIØ

Ægte folkelighed

og andre artikler

Foreningen Danmarks Folkeminder
Nytår 1989

Iørn Piø:
Ægte folkelighed og andre artikler
udsendes i december 1988 af
Foreningen Danmarks Folkeminder
i samarbejde med
Gullanders Bogtrykkeri a-s, Skjern
© Iørn Piø
ISBN 87-87897-78-4

Vignetten på forsiden:
Narren er tegnet af Axel Nygaard (1877-1953).
Selvkarrikatur, »Klods-Hans«, 18. februar 1910.
Gengivet med tilladelse af hans søn,
arkitekt Ole Rømer Nygaard, m.a.a.
Efter H. P. Rohde: Axel Nygaard,
Forening for Boghaandværk, København 1954

Forord 7
Jul med og uden Jesus 9
Pinsesolens samba-dans 14
Til vore synders forladelse 19
Spøgelser gør livet rigere for mange 24
Reklame og refræn 27
Refræn under lup 37
Ægte folkelighed 48
Det begyndte med at de opfandt Kirsten Pil 56

Forord

Dette er den fjerde nytårspublikation Foreningen Danmarks Folkeminder udsender i samarbejde med Arne Gullander. Tidligere er udgivet Eske K. Mathiesens Erindringer som historieskrivning (1981), Tyve breve til folkemindesamleren Evald Tang Kristensen (1983) og Replikker (1987). I år er vi blevet enige om at genoptrykke et udvalg på otte artikler, som jeg siden 1950'erne har skrevet til dagspressen. De er valgt sådan at de tilsammen giver et indtryk af nogle af de forskellige områder folkemindefolk arbejder med: historien om de varme hveder og om Bededagen, de moderne pinsekarneval, spøgelser, myten om Kirsten Pil og historien om gøglet på Dyrehavsbakken, schlagere, døgnmelodier og ønskekoncerter samt julen. Og da Jul formentlig betyder Fester for Nytåret, indledes samlingen med artiklen Jul med og uden Jesus.

Iørn Piø.

Jul med og uden Jesus

Man kunne godt stille sig det spørgsmål, om man i grunden ville holde jul, hvis Jesus ikke var blevet født. Svaret må blive et ubetinget ja.

Et er at der er mange mennesker, der ikke højtideligholder Jesu fødselsdag 1. juledag, men som alligevel fejrer jul – et andet er, at begrebet jul intet har med kristendom at gøre: ordet jul er fra længe før vi blev kristne, og ordet betyder nytårsfester – det er et flertalsord – i forbindelse med at solen drejer, altså ved solhverv. Og man har altid og vil altid feste, når det gamle år ender og et nyt begynder, og dagene bliver længere og længere.

Da der ikke står noget i evangelierne om, hvornår Jesus blev født, besluttede de kristne engang i det fjerde århundrede at lægge festen for hans fødsel – de tolv juledage – lige oven i de hedenske nytårsfester. Ideen var god: folk glemte på den måde efterhånden de gamle nytårsfester til fordel for den nye højtid. I øvrigt foreslog de også, at man kaldte højtiden for Kristmesse, men det lykkedes ikke. Det gjorde det derimod i England, hvor jul som bekendt hedder Christmas.

Nu kan man ikke beskylde en hedning for at være gudsfornægter eller ateist. Julen i hedenskabets tid var også en religiøs fest: man tilbad solgu-

den og alle hans medguder og -gudinder, der stod for trivsel og frugtbarhed.

Det skal ikke diskuteres her, om det er bedre at tilbede Jesus Kristus, Jomfru Maria og Vorherre end en solgud med samt hans familie. Under alle omstændigheder er der tale om religion, med alt hvad det indebærer af tro på, at højere magter kan og vil hjælpe én, hvis man opfører sig ordentligt. Og kommer hjælpen ikke i levende live trøstes man med, at man får et bedre »liv« når man er død.

Karl Marx sagde at al religion var »opium for folket«, og det er derfor nærliggende, at man i socialistiske lande har forsøgt at udrydde julen – Kristmessen – og dens traditioner, men det er intetsteds lykkedes helt. Selv i Sovjet har man juletræ med en stjerne i toppen – man kalder det blot et nytårstræ og siger, at stjernen er Sovjet-folkets egen.

Herhjemme gjorde socialdemokraterne i 1930'erne et forsøg på at afkristne julefesten ved at foreslå, at man i stedet fejrede en solhvervsfest, men forgæves. Og i 1974 klædte spillerne i teatergruppen Solvognen sig ud som julemænd, tog ind i et stormagasin og med kunderne som intetanende medspillere opførte de et overdådigt gaveshow som protest mod den kapitalistiske udnyttelse af julen. Det var i det stormagasin, hvor Shubidua senere sang, at Jesus var født.

Den kommercielle udnyttelse af folk i julen begyndte i forrige århundrede, hvor det vi i dag forstår ved den gode gamle jul blev til. Det hele be-

gyndte i og for sig smukt og idealistisk: vi var efter statsbankerotten i 1813 og tabet af Norge blevet både et lille og et fattigt land. Grundtvig oversatte så Saxos værk om, hvor fortræffelige vi engang havde været. Selv om det var i sagntiden og i den tidlige middelalder, var der måske noget at hente dér: vi kunne spejle os i vore forfædres gerninger og føle livskraften rulle i årerne igen. Nationen skulle i hvert fald bygges op, og det skulle der dådrige mænd og kvinder til. Familien var kernen i denne nation-building. Familien fik sin egen fødselsdag, og det blev den 24. december, dagen før den hellige families.

Før 1800 blev julen fejret stille juleaften, inden man gik til messen julenat eller julemorgen. Man spiste godt, drak af det bedste bryg, spiste af det fineste brød, og man legede med pebernødder og fortalte spøgelseshistorier. Det var alt, men nu hvor juleaften blev familiens fødselsdag, måtte der gøres noget særligt: man måtte have nogle nye traditioner.

De intellektuelle og borgerskabet i København indførte juletræet. Det blev nu det festlige samlingspunkt: julen blev til en juletræsjul, som Grundtvig i øvrigt rasede imod, men han skiftede dog mening, da han fik sit første barn.

Digterne digtede om træet. Faber skrev en juletræsvise – Højt fra træets grønne top – som simpelt hen blev julens slagsang, og tegnerne tegnede træet – og alt om borgerskabets julefejring kunne

man læse i de mangfoldige illustrerede julehæfter, der begyndte at oversvømme landet. Alle ville efterligne de toneangivende københavnere. Koste hvad det koste ville. Og det kostede, og juleindustrien begyndte for alvor at komme i gang, for efter juletræet kom pynten, lysene, juleklippearkene, julekortene og frem for alt julegaverne.

Og julenisserne dukkede op og senere i århundredet også julemændene. Tilsammen overtog de så at sige julen: stjernen på juletræet blev erstattet af nissen, og man bildte børnene ind, at det var julemanden, der kom med gaverne.

Betragter man juletræsjulen, som først blev almindelig over hele landet omkring 1900, i sit korte historiske perspektiv, er det interessant at se, hvad det er der ændrer den: i begyndelsen er den tyskpræget, men under treårskrigen blev den meget national – nu skulle der dannebrogsflag og trommer på træet – vi tænkte på vore tapre landsoldater, og om Hendrik, der skal være fændrik, synger vi »vid det er en ære Dannebrog at bære«. Men efter nederlaget i 1864 henter vi – og det vil sige industrien – kun traditioner fra England og USA (Father Christmas, kalkun, mistelten, Christmas carols og julekalendere), efter Genforeningen 1920 fra Sønderjylland (adventskransen) og efter anden verdenskrig fra Sverige (Lucia, julebukke, glögg og halmpynt).

Aldrig før i den folkelige – her forstået som den ikke-kirkelige – julefejrings historie er der på så

kort tid indført så mange nye traditioner, som inden for de sidste 100-150 år.

Den »gode, gamle« juletræsjul og den effektive markedsføring af traditioner, hvoraf glöggen nok er den hidtil yngste, har i al sin lokkende og meget verdslige brogethed i høj grad været med til at aflede opmærksomheden fra den kristne fødselsfest. Men samtidig kom juletræsjulen som hjemmets store årlige højtid til at betyde, at hver enkelt familie selv vægter det kristne og det verdslige i forhold til hinanden. Det er i virkeligheden kun tilsyneladende, at vi alle fejrer juleaften på samme måde. Variationerne i familietraditionerne er præcis lige så forskellige, som mennesker nu engang er det. Julen – sådan som vi har kendt den siden omkring år 1000 – er naturligvis utænkelig uden Jesus. Om ikke andet så synger vi dog »Et barn er født i Bethlehem«, når vi danser om juletræet, eller vi lægger »Mary's Boy Child« på grammofonen.

Men var vi ikke blevet kristnede, havde vi dog fejret jul. Den ville bare have set helt anderledes ud.

Glædelig jul eller Glædelig nytårsjul.

Aktuelt. Kronik 23. december 1983.

Pinsesolens samba-dans

De, der har set den fransk-brasilianske film, »Sort karneval«, vil forstå hvorfor en gruppe unge københavnere for nogle år siden importerede karnevalstraditionen til Danmark: de hidsige rytmer, den æggende dans, de pragtfulde dragter og de mystiske masker, alt dette rystede bogstaveligt talt en hel befolkning sammen. Ingen stod stille i dagene op til karnevallet, og under festen slog man sig løs, foldede sig ud, gav sig hen og kom hinanden ved. Brasilianerne lever livet fuldt ud i karnevalstiden. De gør præcis det, som den danske karnevalsgruppe ønsker, at vi også skal gøre. Måske kan en sådan årlig udladning, en sådan årlig renselse komme til at præge os også uden for karnevalstiden. Vi trænger til det, kedelige og stive som vi er.

Man forstår i og for sig godt, at man har importeret det brasilianske karneval, for det er jo en åbenlys levende, nutidig og nærværende tradition, der med sine ophidsende samba-rytmer giver mennesker liv og lyst på livet. I 1985 deltog en halv million mennesker i det københavnske karneval, som nu er ved at gå i opløsning.

Men hvad med de gamle danske traditioner, der nu kun kendes i enkelte egne af landet? Ville de ikke kunne inspirere til nye festlige, tidssvarende

traditioner, som kunne måle sig med det dansk-brasilianske karneval?

Jeg tror det, men det vil kræve en total holdningsændring i dag at tage f. eks. de gamle maj- og pinsefester op igen og iklæde dem en ny dragt. Forholdet er jo det, at for de fleste oser det af bonderomantik, når man overhovedet nævner traditioner som at danse omkring majstænger eller som at ride sommer-i-by, altså at ride ud i skoven og hente nyudsprungne bøgegrene med hjem.

At de danske traditioner ikke er helt fremmede for karnevals-arrangørerne, fremgår af en pressemeddelelse, hvori det hedder, at samba-danserne vil møde pinsemorgen klokken 5 på Højbro Plads medbringende 3000 sol-gule gasballoner og en cellofan-sol. »Vi vil hermed indvie et splitternyt ritual«, siger de.

De vil altså forny traditionerne omkring pinsesolens dans. At det er en ret ny tradition, de fornyer, er en anden sag. Det er nemlig ifølge den folkelige overtro påske-solen der danser, nemlig af glæde over Jesu opstandelse. Men for henved hundrede år siden var der nogle restauratører i De små Haver på Frederiksberg, der fandt på at flytte festen for den dansende sol til pinsen, hvor det er varmere i vejret. Og folk begyndte at valfarte ud til Bakken i Frederiksberg Have for derefter at feste videre hos restauratørerne.

De gamle danske maj- og pinsefester handler alle om at hilse forårssolen velkommen. Og påsken er

også en gammel fest for forårssolen. Tænk på at påske på engelsk hedder Easter og på tysk Ostern, der er beslægtet med dansk Øster. I før-kristen tid havde man en fest for den i øst netop opståede forårssol.

Påske og forår hører sammen. At man flyttede påskesolen til pinsen er rimeligt, når man tager vejret i betragtning.

I det hele taget har man aldrig været bange for at flytte traditioner, der afvikles udendøre. Det brasilianske karneval hører således hjemme som optakt til fasten før påske. Karne-val betyder »farvel-kød« og svarer til Fastel-avn, der frit oversat betyder »festen før fasten«. Og den brasilianske fastelavnstradition har »Karneval i Maj«-gruppen flyttet til pinsen. Og det er ganske særligt forståeligt, når man tænker på, hvor kold fastelavnen kan være under vore himmelstrøg.

Det spændende er imidlertid, at hvis man med samme dristighed flytter omkring på de gamle danske forårstraditioner, så kunne man med lethed have lavet et moderne, dansk inspireret karneval. Der findes i tonsvis af beretninger, om hvordan vi har danset rundt i gaderne, forklædte og maskerede. Udklædning og masker hører den danske karnevalstid, fastelavnen til. Det var fest og samvær for alle pengene. Man slog sig løs og foldede sig ud. Også indendøre under de store maskerader. Da der er noget, der tyder på, at »Karneval i Maj« vil gøre et bevidst arbejde for at forny pinsekarnevallet, så

bør gruppen kigge nærmere på de go'e gamle danske traditioner fra fastelavnen til pinse, og så lægge det hele sammen i én stor pinsefest, hvor man danser kædedanse omkring majstænger i de grønne områder, hvor man pynter døre og huse og vinduer med forårets blomster og med grønne grene. Hvor man kunne synge og danse i gaderne og på torve og pladser. Og hvor man kunne spille fastelavnsspil, med narre og gøglere, kort sagt lave gadeteater.

Solen kunne så være symbolet for denne fest. Solen, symbolet på en vedvarende energi. Solen, den livgivende.

Når de gamle danske festtraditioner for mange oser langt væk af bonderomantik, hænger det sammen med, at vi ofte ser dem fremstillet som pittoreske og idealiserede billeder fra folke–livet.

De fleste steder i landet er disse traditioner døde. De lever ikke mere, fordi det samfund der skabte dem, og som betingede dem ikke findes mere. Og de skal ikke vækkes kunstigt til live eller rekonstrueres efter romantikkens billede af dem. De skal ikke leve et skinliv som på et festernes frilandsmuseum, akkompagneret af en sjællandsk hopsa. Derimod skal man i dag bruge det af dem, som man kan bruge i et moderne samfund med dets nye krav og dets nye rytme og rytmer. Nye tider, nye skikke, siger man, men man kan udmærket lave nye skikke ud af de gamle, hvis disse nye skikke er udsprunget af et behov blandt nutidens mennesker. Man kunne tænke sig, at Pinsekarnevallet blev til

en Pinsefest, hvor vi danser og fester med og for Solen.

Og så må man huske på, at ligegyldigt hvor megen inspiration man vil hente i de go'e gamle danske festtraditioner, så er de også alle på et eller andet tidspunkt blevet inspireret af andre landes tradition. Så i den forstand er der ikke noget, der hedder »ægte« dansk. Det »ægte« danske er også et romantisk begreb.

Derfor synes jeg, det er en god idé, at Pinsesolens dans *også* kommer til at foregå i samba-rytmer.

Aktuelt. Kronik 17. maj 1986.

Til vore synders forladelse

Søndagen før Store Bededag gik nogle katolske og protestantiske præster i Ålborg i 1984 med deres menigheder i procession mellem den katolske Skt. Mariæ kirke og Domkirken. Forrest bar de korset. Det fik elleve Tidehvervspræster til at protestere mod biskoppen, som var med i dette fælleskirkelige arrangement. De siger, at processionskorset er en ren katolsk skik. Og da vi siden Reformationen i 1536 har bekæmpet katolicismen eller papismen – pavetroen – som man nedladende har kaldt den, så er det efter deres opfattelse rent kættersk, at biskoppen indlader sig på noget sådant. Ingen har dog set de samme Tidehvervspræster protestere over for dansk TV, når man julenat bringer en direkte udsendelse fra papismens højborg, Peterskirken i Rom, hvor netop paven forkynder, at Jesus er født. Det må ellers være langt mere kættersk at vise dette farverige show i vort største massemedium end en forholdsvis uskyldig procession imellem to kirker i Ålborg. Tidehvervspræsterne har ret i, at processionskorset af folk opleves som katolsk. Det er jo ret beset heller ikke ofte, folkekirkens præster praktiserer noget lignende, og det er næppe heller biskoppens mening, at man nu skal til at afholde gangdage som i middelalderen, hvor vi alle var katolikker.

Gangdage i kirkelig forstand var bededage, hvor præsten gik i spidsen for en procession. Der var tre sådanne bede- eller gangdage, for processionen skulle rundt i alle kroge af sognet. Alt – marker, huse, stalde, dyr og mennesker – skulle nemlig indvies, det vil sige bestænkes med vievand.

Processionen blev kaldt korsbyrd, fordi man bar rundt på det store kors og i øvrigt også på den farvestrålende kirkefane, og folk i sognet havde lavet korsbyrd-mad, som blev delt i tre dele: en til præsten, en til degnen og en til de fattige.

Denne rundgang i sognet skulle foregå i bedeugen, det vil sige i den uge, hvor Kristi himmelfartsdag ligger. Da himmelfarten altid højtideligholdes en torsdag, faldt bededagene mandag, tirsdag og onsdag op til denne torsdag.

I 1540 besluttede reformatorerne, at præsterne ikke mere måtte foretage disse rundgange eller markvandringer, som man også kaldte dem. Folk skulle i stedet komme til kirken og der påhøre en særlig bededagsbøn for derefter at bede sammen med præsten og degnen.

Det holdt dog hårdt at holde op med den smukke skik: at kirkens mænd helt bogstaveligt i samlet trop kom til folket. Særlig galt var det i det længe stærkt katolske Roskilde stift, hvor man ikke var meget for at slippe de gamle traditioner. Så tog biskoppen selv, Peder Palladius, ud og talte dunder til præsterne og til menighederne, som han prøvede at overbevise om at »korsbyrd er ugudeligt« – det kan

sammenlignes med »fastelavnsløjer at rende omkring ager og eng med kors og fane«, ja det er »at spotte Gud«, sagde han til dem.

Præsterne i Roskilde stift holdt langsomt op efter denne svada, men folk over hele landet fortsatte selv med disse optog. Man gjorde det ikke specielt i bedeugen, men når bøgen var sprunget ud, så hentede man nyudsprungne grene og anbragte dem i hjørnet af markerne, på husene og over stalddørene. Det kaldte man at hente sommer-i-by, og det gør man jo flere steder i Danmark den dag i dag.

Bededagene tog kirken sig fortsat af. I 1580 besluttede man, at der skulle være tre årlige bods- og bededage, og de kom til at ligge den 16., 17. og 18. januar. I 1631 satte Christian den Fjerde sit navn under et dokument, hvor det hed, at nu var disse dage afskaffet. I stedet skulle præsterne hver onsdag på landet og hver fredag i købstæderne og i København holde en gudstjeneste, hvor man bad for fred. Man mente, at alle verdens ulykker skyldtes, at menneskene var syndefulde. Derfor skulle man ikke blot bede og høre en god moralsk prædiken om søndagen.

Der var altså et hav af bededage, samtidig med at man hvert år havde tre specielle faste- og bededage. Al denne fasten blev dog for meget for unge mennesker i voksealderen. De blev ganske enkelt dårlige i kirken, hvor de skulle opholde sig fra tidlig morgen og til sen aften.

I 1686 blev biskoppen i Roskilde, Hans Bagger,

og Christian den Femte imidlertid enige om, at man kun skulle have én årlig »extraordinair« bededag, og det blev en »stor« bededag, en bods- og bededag, der i kalenderen er rød ligesom søndagene og de andre helligdage. Og den skulle ligge, sagde biskoppen, den fjerde fredag efter påskedag. At han ikke lagde den i den gamle bede- og ganguge og dermed lige op til Kristi himmelfartsdag, skyldes sikkert hans skræk for, at den på nogen måde skulle kunne minde om noget som helst katolsk.

Ved at lade den store bededag være kalendermæssigt afhængig af, hvornår den største kristne højtid, påsken, falder – ligesom fastelavnen, Kristi himmelfartsdag og pinse er det – blev dagens alvor understreget og indprentet i folks bevidsthed. Så sent som i 1863 kan man i en skildring af de kirkelige højtider læse, at »På denne dag er al handel og vandel forbudt, alt arbejde, alle rejser (posten undtaget), al spil, leg osv., men det er vanskeligt at overholde sådanne forbud. Vi må ikke anse denne dag som et middel, hvormed vi kunne gøre godt for begåede synder og tilfredsstille den guddommelige retfærdighed, men vi skulle anse den som en påmindelse om vore synder, en opfordring til alvorlig bod og bedring«.

Ét arbejde lå i alt fald helt stille på den store bededag: der blev ikke malet mel den dag. Møllevingerne skulle låses fast. Hvis møllerne glemte det, bragte det alverdens ulykker med sig. De drejende møllevinger, som enhver kunne se i miles omkreds,

har været opfattet som en provokation mod dagens højtidelige indhold. Og det var den eneste helligdag, hvor møllerne udviste en sådan respekt for kirken.

Det er sikkert denne tradition blandt landets møllere, som bagerne så at sige har overtaget: på den store bededag havde de i al fald lukket, og det synes mange steder i landet at have været den eneste dag, hvor de ikke bagte brød. Og så fandt de på at lave noget brød dagen før, som let kunne opvarmes: de opfandt hvederne. At man så spiser dem allerede aftenen før bededagen er en anden sag. Oprindeligt var det bagerens mening, at de skulle varmes og spises på selve bededagen.

Overalt i landet har man i al fald de sidste snart 200 år spist varme hveder store bededagsaften. Nogle steder tog man først på en skovtur, i København tog man på Volden, hvor man i tidligere tid kunne gå fra Rysensten ved Langebro til Langelinie. Det var det eneste store, sammenhængende grønne område, københavnerne havde lige ved hånden.

I dag har store bededag givet navn til en lille forårsferie. Godt var det at biskoppen i 1686 fik gennemtrumfet, at den store bods- og bededag skulle være en fredag.

Aktuelt. Kronik 18. maj 1984.

Spøgelser gør livet rigere for mange

Der er i tusindvis af mennesker, der har oplevet mærkelige og uforklarlige hændelser. Men de fleste af dem taler kun sjældent om det. Simpelt hen fordi de ikke vil risikere at blive kaldt for underlige af dem, der aldrig har oplevet noget uforklarligt. Det er ikke helt forkert at sige, at vi i virkeligheden diskriminerer mennesker, der oplever noget man ud fra en almindelig gængs viden – nogen siger: udfra almindelig sund fornuft – ikke kan forklare på en såkaldt naturlig måde.

Selvom vi lever i en virkelighed, som videnskaberne med så stor flid og dygtighed har været med til at afgrænse, så er vi dog mennesker, der udmærket kan have vor egen opfattelse af, hvad der til syvende og sidst er virkelighed, og hvad der er uvirkelighed. Man kan også sige, at mange af os på forskellig måde så at sige forlænger vor egen virkelighed eller måske rettere: for nogle af os åbner der sig en virkelighed, som bare ikke er virkelig for andre end os selv. Helt privat er denne »virkelighedsforlængelse« dog ikke. Selv om det er forskelligt, hvad mange mennesker kan opleve af uforklarligt, er det nemlig trods alt noget de er fælles med mange om. Der er tale om, at det både er helt personlige oplevelser, samtidig med at det er hvad man kal-

der traditionelle oplevelser. Og med traditionelle mener jeg, at det er oplevelser, man kan gruppere i en lang række mønstre, som man også genfinder i de beretninger man har om menneskers oplevelser af uforklarlige hændelser og tildragelser gennem tiderne.

Til disse oplevelser hører for eksempel de møder mennesker, har haft med det, man gerne kalder spøgelser. Ordet spøgelser er for så vidt godt nok, men de, der mener at det er »galskab« at tro på spøgelser, har givet ordet et næsten latterligt skær, og vittighedstegnerne har understreget det ved at fremstille spøgelser som folk med lagner over hovedet, der løber rundt på gamle herregårde og slotte og råber uhuu ved midnatstide. Derfor bruger de mennesker, der undertiden oplever spøgelser, kun sjældent ordet. De taler heller ikke om gengangere eller genfærd, for disse ord har fået et lige så latterligt skær i vore dage. De taler derimod snarere om personer eller skikkelser, som de oplever i kortere eller længere øjeblikke, men som forsvinder igen, når man henvender sig til dem. Jeg siger udtrykkeligt oplever, for det er ikke nødvendigvis personer man ser. Det kan også være personer, man bare hører.

Selv har jeg aldrig haft sådanne oplevelser, men jeg har haft lejlighed til at tale med adskillige mennesker, der har haft det. Og de har givet mig personligt en langt mere nuanceret opfattelse af disse fænomener end jeg havde på forhånd. Nu tror jeg

helt bestemt, at man kan opleve noget eller nogen på – skal vi sige: en anden måde. Udtrykt anderledes: noget kan godt være til – kan være realiteter – i vor virkelighed eller i vor forlængede virkelighed uden at videnskaberne helt kan registrere det.

For mange der oplever skikkelser eller andet, som er der og dog ikke er der, kan det være dramatiske oplevelser. For lige så mange er det imidlertid noget næsten poetisk. I begge tilfælde er det noget som gør tilværelsen ligesom rigere. Hvad gør det så at videnskaben ikke rigtig kan få fod på hvad der foregår.

Søndags-Aktuelt 31. oktober 1976.

Reklame og refræn

»Jeg i nat har drømt om perlon og en lækker pels.«

Det er et refræn fra omkring år 1300, melodien har De siden 1931 hørt hver dag som radioens pausesignal på program 1. Jeg har ikke øvet vold mod dette middelalderlige refræns indhold, som i sin gammeldanske form lyder: »Drømde mik en drøm i nat um silki ok erlik pel (dvs. kostbart tøj).« Jeg har blot »oversat« det til vor egen tids sprog.

Det er en ung pige, der drømmer, og hvad hun drømte om omkring år 1300, drømmer hun også om i dag i 1950'erne: undertøj og pelsværk. Når pigen af i dag vågner, bliver hun gennem reklamer i dag- og ugebladene atter mindet om sin drøm – om perlon og en lækker pels.

Elegant udtrykt hedder det således i en reklame: »Inderst inde ønsker enhver kvinde sig undertøj.« Og lad os se på pelsværket. Reklamerne herfor siger ikke gerne meget, thi de er fornemme og tavse som varerne, derimod er en reklame for en læbestift ikke uden interesse i denne forbindelse: »Shaded Pink kan føre til mink«, og om læbestiften selv hedder det videre helt poetisk:

Shaded Pink
ikke for blå, ikke for blød,
en løfterig rød –
varm og indbydende.

Og læbestiftens egenskaber uddybes: »Kom den på – trut munden og læn Dem tilbage og vent – på alle de sjove, dejlige ting, der sker. – Måske bli'r det også Deres tur til at gå i mink.« Det er i øvrigt i samme reklame blevet sagt, at »det er den mest pikante, uartige læbestift, De har prøvet«.

Sådan kan et 650 år gammelt refræn tolkes og denne tolkning kan yderligere få et perspektiv, idet den kan give anledning til nogle uformelle betragtninger over sproget i vor tids refræner og reklamer.

Der er ikke – ikke endnu – udgivet nogen lærebog i, hvordan man skriver et refræn, men derimod foreligger der allerede adskillige, der fortæller hvordan man skal skrive en reklametekst. Indledningsvis hedder det et sted: »Dagens kamp om dagens kunder må ledes med kyndig hånd. Gevær og kugler er ikke nok, man må forstå at jage, og det kan ikke nytte at skyde efter en skade når man vil ramme en ørn.«

Det er lige-på-og-hårdt-tonen, der straks anslås. Længere henne hedder det: »Hvad skal der stå i annoncen, hvordan skal den affattes? Hvilke strenge skal der spilles på for at påvirke masserne til køb af *mine* varer? Det beror på hvilke impulser og hvilke følelser der kan vække et menneskes ønsker om besiddelse af bestemte ting – det er et spørgsmål om forståelse af det menneskelige sind.«

Noget lignende kunne meget vel tænkes at komme til at stå i en lærebog for refrænforfattere, for

både annoncøren og refrænforfatteren skal jo vide, hvad den unge pige drømmer om.

Hun drømmer om at blive smuk, attråværdig og tilbedt, siger annoncøren, og han skriver da følgende tekst til en reklame for en læbestift, som han illustrerer med en glamouriseret ung pige svøbt i lækkert pelsværk med to duellerende herrer som baggrund: »Mangen er død for en mund så rød.

Rose Red
varm og pigerød –
kvinder sværmer for den,
mænd falder for den.«

Og han fortsætter: »Der bli'r noget djævleblændt magnetisk over Dem, når De får denne læbestift på munden. Den er munter som en spansk dans, indbydende som et kirsebær ... uimodståelig som – ja, netop som en magnet! Der bli'r rift om Dem!«

Hun drømmer også om at blive lykkelig, siger refrænforfatteren, og han lader sin bedste sanger synge:

Toner i måneskin
trolddom i pigesind,
søde små drømme, der spinder
et net, luftigt og let,
sølvglans på søens vand,
længsel mod lykkeland,
ja, hvis du føler som jeg,
vil du forelske dig.

Og en annoncør tilføjer straks:

– det elegante undertøj
i lækre farver, som er
hendes kæreste ønskedrøm
– spindelvævsfint
og feminint ...
– en present med
eventyrets glans.

I refrænet som i reklamen benyttes det samme billede: drømmen om noget spindelvævsfint, som fortryller et pigesind. Det, refrænet blot synger om, kan virkeliggøres gennem den annoncerede vare. En anden reklame forsikrer således. » – ikke blot en ønskedrøm. Drømmen om skønhed kan blive til virkelighed.« Reklamen synes således at være mere virkelighedsnær end refrænet, idet den altså kan realisere pigens drøm om »perlon« og som før nævnt om »en lækker pels« Men naturligvis er også denne formodede virkeliggørelse af ønskedrømmen en – ønskedrøm.

Der findes også rent fortællende reklamer, der er formet som små tegneserier. Situationen er f.eks. et gilde. Ingen vil danse med Marie, heller ikke Viggo. De to holder ellers af hinanden. »Jamen Viggo, du holder jo op midt i valsen«, siger Marie. »Jah, undskyld, Marie, men ...« svarer Viggo med alle tegn på ubehag. Marie taler så med sin veninde: »Jeg går hjem nu, der er alligevel ingen, som bryder sig om mig.« »Du tager helt fejl, Marie«, svarer ven-

inden, »vi kan allesammen lide dig, Viggo også ..., men ser du, svedlugt er frastødende osv.« Derpå ser vi Marie i bad, hun benytter ivrigt den foreslåede sæbe, og en aften kort efter møder vi igen Viggo og Marie til et gilde. De sidder afsides og tæt omslynget. Viggo: »Endelig fik jeg dig væk fra alle dine tilbedere, Marie, du søde, friske pige. Må jeg beholde dig hele livet?« Marie: »Åh Viggo, nu er jeg helt lykkelig.«

Dette motiv: to holder af hinanden, der opstår en konflikt – som løses – og alt, der ender godt, kendes naturligvis også i refrænerne. Tænk på *Deary You*, hvor to elsker hinanden, men

> En gammel strid over kun en stakkels bagatel
> kan blusse op og atter blive aktuel

og konflikten må og kan løses, når

> Blot vi kan finde kærlige ord,
> og elsker hinanden i fred,
> på alle sprog, over hele vor jord,
> som betyder det samme i virkelighed
> de ord vi alle elsker: Deary You!

I annoncen er det svedlugt, der er skyld i konflikten, og den løses ved køb af den annoncerede vare (sæben). I refrænet kan mange forskellige ting være årsag til striden, men den løses ved kærlighedslykken, udtrykt i de »internationale« ord: Deary You.

Hvis vi sammenstiller indholdet af nogle forskel-

lige reklamer og refræner, kan vi så at sige registrere en del af det ydre og indre inventar, der er nødvendigt for at kunne lykkelege på lykkeslottet i lykkeland.

Først det håndgribelige inventar: sæben, der fjerner svedlugten, tandpastaen, der fjerner den dårlige ånde, undertøjet, der har eventyrets glans, den løfterige læbestift osv. osv. – og så det uhåndgribelige, kærlighedslykken, som udtrykkes i mangfoldige billeder: nætter, som »besegler vor kærlighedspagt«, »Lær mig kærlighedens trylleord«, »Nu er jeg aldrig mere ene / vi to er i lykkens land«, »Du spandt mig ind / i drømmenes spind / – med kærtegn. / Og denne drøm / har fyldt mit sind med lykke lige siden« osv. osv.

Gennem kærligheden fører en lykkevej til drømmeslottet. En i og for sig ganske enkel og ligefrem tanke: man higer efter noget smukt og lykkeligt. Men denne drøm om skønhed og kærlighed, om det smukke og det lykkelige, hvordan skal den udtrykkes sprogligt i reklamerne og refrænerne? Den unge pige, der ligger og drømmer om kostbart tøj, som kan gøre hende smuk og attråværdig, udtrykker jo ikke selv disse følelser. Intet almindeligt menneske overhovedet går til hverdag rundt og taler om sin kærlighedslængsel og sin attrå. Store og hede ord om følelserne bruges højst ugerne. Naturligvis kendes ordene, men de tilhører det passive, uudsagte ordforråd, som sjældent siges, men som vel nok gerne høres.

I den tidligere citerede lærebog står der, at reklameteksten bør affattes i et »tydeligt, klart sprog, som enhver uanset hans dannelsestrin kan fordøje uden besvær«. For hvorledes virker »flotte sætninger med tryk både her og der? Jo, de virker udmærket, når man selv (tekstforfatteren) læser dem sådan, som man har tænkt sig, at de *skal* læses. Men giv teksten til fru Hansen eller en anden repræsentant for det store publikum og bed hende læse det højt. Det kommer som regel til at lyde helt anderledes«.

Sproget i annoncen skal være hverdagsagtigt, siges der, det skal være let at fordøje, let at forstå. En annoncetekst skal ikke være »novelleskrivning«, der som oftest »bygger på at føre læserens tanker *bort* fra hans egen lille verden. Annonceteksten skulle helst virke lige modsat, den bør føre tankerne *lige ind* i hans egen verden, passe dem til i hans øjeblikkelige omgivelser«.

Imidlertid kan vi jo dog, ud fra de erfaringer, vi indtil nu har gjort, med nogen ret hævde, at »de øjeblikkelige omgivelser« meget vel kan være af følelsesbetonet art, og skulle dette behov tilfredsstilles, viste det sig snart, at hverdagssproget sandelig ikke slog til. Det gjaldt reklamerne for læbestiften, undertøjet og sæben.

I en reklame for en creme har tekstforfatteren foretrukket at tilsætte hverdagssproget nogle nydeligt klingende fremmede stednavne i følgende prosadigt:

Sommer i Rio ...
Brasilien har sommer ...
Mens andre fryser,
hviler sommerdisen over
Rio de Janeiro ...

Sukkertoppen skimtes i en svag silhouet,
ungdommen bader ved Rio's Riviera –
Auenida Beira Mar!

Den viltre »senorita« nyder livet
– kaster sig i de skummende bølger,
slapper af i sommersolen –

Det tilføjes, at *hun* også bruger den annoncerede creme. Annoncen er ledsaget af et billede af en vilter senorita med langt sort hår og i badedragt. Teksten minder ikke så lidt om refrænet:

Min store kærlighed
traf jeg li' ved Rio Grandes bred,
og hun var både lystig, kold og hed,
hun var Rio's lille Rita –!

Reklamer og refræner skildrer som nævnt livet på lykkeslottet, hvor alt ender godt, hvor man hjælper hinanden med at vaske op og tørre af, hvor man nok skændes – enten p.g.a. hendes svedlugt eller hans dårlige ånde eller p.g.a. lidt gensidig jalousi – men hvor man hurtigt bliver gode venner igen, hvor pigerne er lystige og temperamentsfulde, ja, hvor alt er – som man ku' ønske sig.

Refræn- og reklamesproget må nødvendigvis, når talen er om den unge piges ønskedrømme, være

af samme art: et fordøjet sprog (hverdagssprog) med en række store og hede ord, som ikke uden en undselig rødmen kan siges af læseren. Men disse ord er trykknapper, som sætter den ordløse fantasi i sving. Det ville falde vor drømmende pige svært at skulle læse de refræn- og reklametekster højt, som jeg har citeret, men givet er det, at de sætter hendes egne tanker i sving. De *har* altså deres mission.

Refrænsangeren synger de ord, hun ikke selv kan sige – om den uudsigelige kærlighedslængsel, og annoncøren fortryller hendes sind ved at tale om, hvor smuk hun kan blive – og i fællesskab taler de til hende om alle hendes ønskedrømme.

Det er sandelig en stor og ansvarsfuld opgave. Og dejligt må det være at være den drømmende unge pige, der som på rosenrøde skyer svæver mellem drøm og virkelighed, det sted, hvor man helst vil være, når man skal slappe af efter dagens arbejde.

Hverdagshjulet gik i stå
byen blev tom og aftengrå,
længe gik de, tæt og tavst
endelig, end'lig hvisked' Laust:
Anina, Anina la' drømmene gro
la' tvivl og bekymring gå stille til ro,
la' månen og stjernerne ønske os held
til bare at leve og være os sel'.
La' natten besegle vor kærlighedspagt,
la' dagen bevidne de ord, vi har sagt.
Anina, Anina, la' drømmene gro
og skabe en verden for bare os to,
hvor lykken kan møde det smilende gry,
som rødmer og vækker vor lille by.

Hvis nu Anina har brugt en række af de annoncerede varer (sæben, læbestiften og undertøjet) ender det jo nok lykkeligt. Tilsyneladende er reklamen mere virkelighedsnær end refrænet, som ikke således håndgribeligt kan gribe ind i Anina's og Laust's natlige kærlighedslykke. Eller kan også refrænet gribe ind på sin facon?

Eller leger reklamer og refræner kispus med den unge pige, der betroede os sin drøm: »Jeg i nat har drømt om perlon og en lækker pels«.

Berlingske Tidende. Kronik 23. juli 1955.

Refræn under lup

Der gives mange betegnelser for de »stakkels« mennesker, der ka' li' refræner: den brede befolkning, det brede publikum, almuen i by som på land, folk i almindelighed eller simpelt hen folk. Jeg vil foretrække at kalde dem refrænforbrugere, det er en ny betegnelse og derfor uden biklang.

Hvad er det nu, refrænforbrugerne vil have, og hvad får de? De får altid, hvad de vil have, og de vil have det, de har brug for. Mellem refrænforfatteren og refrænforbrugeren hersker der et intimt samarbejde, og man kan med noget held karakterisere en refrænforfatter som en lidt poetisk begavet refrænforbruger, således forstået at refrænforfatteren er forbrugerens »højttaler«. Ganske almindelige mennesker, der ikke er skolede læsere, kan med største lethed tale om tilværelsens håndgribelige ting, så langt rækker et jævnt hverdagssprog uden besvær, men så snart talen er om følelserne, kan det knibe med at finde egnede ord. Her er det, at refrænerne sætter ind. Refrænforfatteren taler højt om det, forbrugeren tier med.

Lad os tage et enkelt eksempel: begrebet lykke. De færreste går rundt og anvender ordet *lykke* i dets mest følelsesbetonede og højtidelige betydning, men kan man synge det i et refræn, hvor det er ser-

veret på en letfattelig måde, både sprogligt, rytmisk og melodisk, så er det straks noget andet. I *Hver gang du smiler lidt til mig* (Otto Leisner) hedder det f.eks.:

> Vi cykler ud til skov og strand,
> dér vil vi finde lykkens land.

Det ville en hel almindelig mand aldrig kunne sige til sin pige. Han ville snarere sige ».../dér skal vi sør'me (el.lign.) ha' det rart«. Ordet lykke tilhører det passive ordforråd, det er et ord, som man nok gerne vil høre, men som man sjældent siger. I al fald i denne forbindelse. En af refrænforfatternes fornemste opgaver er det da at anbringe sprogets sådanne *ømme* ord (lykke, længsel, drømme, elskov osv.), dem man føler sig lidt flov ved selv at sige, når man virkelig mener noget med dem, i en sammenhæng, som refrænforbrugerne kan acceptere.

Refrænforfatteren er forbrugerens forstærkede stemme. Folk i almindelighed kan ikke rime, men inden for adskillige familiekredse er der dog næsten altid én, der kan : lejlighedsdigteren. Ved festlige lejligheder tolker han familiens følelser i velmente, men ikke altid velskrevne vers, som f.eks. når han skriver følgende på grundlag af den traditionelle konfirmationssang (mel.: Husker du i høst), som overbibliotekar, dr. phil. H. G. Topsøe-Jensen har skrevet en vittig og skarpsindig afhandling om, Et Stykke Folkepoesi fra vore Dage (i tidsskriftet Danske Studier *1927*):

Husker du hvor meget Tid på Radio du har spildt.
Tænker du hvorpå, din Lykke ret beror,
Lykken er, når du vandrer,
og Spejder var du med.
Sig os lille Leon, det glemmer du vel ej?

At sammenligne refrænforfatteren og lejlighedsdigteren ud fra dette citat er kun tilsyneladende grelt. Ingen af gæsterne ved Leons konfirmation har sandsynligvis leet, da den sang er blevet sunget, trods dens åbenlyst ringe litterære kvalitet. Sangen havde en vigtig funktion, og den behandlede motiver og situationer, som var af betydning ved den lejlighed. Principielt er refrænforfatteren i samme situation, dog må det lades ham, at han gennemgående kan sit håndværk noget bedre end den citerede lejlighedsdigter!

Refrænforfatteren behandler de motiver og situationer, som store kredse af mennesker, tusinder af konfirmationsgæster, gerne vil have udtrykt i ord, som de kan forstå, og som de kan synge eller lytte til, når de har brug for dem. Hans refræner skal således bedømmes efter deres *brugsværdi* og ikke efter deres *litterære værdi*, de skal betragtes ud fra et forbrugersynspunkt og ikke ud fra et litterært-æstetisk, som kun giver anledning til en række kuriøse og i den forbindelse ligegyldige overvejelser. Vil man forstå refrænerne, må man se dem i deres rigtige perspektiv, man må betragte dem *folkloristisk*, idet folkloren netop beskæftiger sig med, hvad folk til enhver tid har kunnet lide at synge, fortælle

og læse uden at skele til denne folkedigtnings litterære kvalitet.

Refræner er også anonyme, ligesom det, man traditionelt forstår ved folkedigtning, er det. Vel kender man navnene på de fleste refrænforfattere, men deres vers er ikke resultatet af skabende digteres originalitet. En digter præger sit stof, det gør en refrænforfatter ikke. En digter tager ikke hensyn til sit publikum, det gør en refrænforfatter, for han er simpelthen selv en del af det. Hans opgave er at sammenstille et traditionelt stof på en traditionel måde. Motivet i *Den gamle gartners sang* – pigen der mindes sit barndomshjem – er ikke originalt, dets sproglige udformning er heller ikke original, det er blot, hvad Otto Leisner i et radiointerview 8.9. 1957 kaldte for en »stærk ide«. Leisner var i øvrigt ganske åbenhjertig og ærlig, da han i samme interview sagde: »En digter skriver, fordi han ikke kan lade være. Jeg kan godt lade være!«

Det ville være nyttigt at se på schlagernes oplagstal, og det håber jeg at kunne få lejlighed til at gøre ved velvilje fra producenternes side. I første omgang er jeg imidlertid gået til refrænforbrugerne selv, for de refræner, som folk virkelig har accepteret, kan de udenad, de har dem på deres repertoire, så de kan synge dem, når de har brug for dem, og det er naturligvis disse tekster der folkloristisk set har den største interesse. Gennemgående kunne de udspurgte mellem 20 og 30 refræner hver, og det er vel for en stor del disse aktive refrænforbrugere, der

indsender ønsker til giro 413 (Lytternes ønskeprogram på grammofon). I 42 ønskekoncerter (fra notarius publicus kom til 1.10. 1957) blev der spillet 751 numre, hvoraf godt halvdelen var gentagelser, idet de fordelte sig på 379 forskellige plader. Heraf var 163 med danske refræner, 36 med engelske, 15 med tyske, 5 med italienske, 3 med franske og 4 med calypso-tekster.

Listen over de danske refræner, der blev spillet seks gange eller derover, ser sådan ud:

18 *Fiskerpigens sang* (Stig Lange/Lennart Kjellgren efter svensk folkevise)
17 *Hvide måge* (Kim Holter/Walther Lance)
13 *Send en hilsen hjem* (Kim Holter/Walther Lance)
11 *Du er min øjensten* (Victor Skårup/Sven Gyldmark)
9 *Den gamle gartner* (Allan Hondé/Ott Wieling)
9 *Den gamle smedje* (Knud Pheiffer/Åke Fagerlund & Margo Sandström)
9 *Hvide syrener* (Weisser Holunder) (Allan Hondé/Th. Möhrens)
9 *Mor er den bedste i verden* (Victor Skårup/Svend Gyldmark)
9 *Mit barndomshjem* (The Isle of Innisfree) (Mogens Dam/Rich. Farelly)
9 *Smil gennem tårer* (Four Walls) (Otto Leisner/George Campell)
8 *Anders og Britta* (Victor Christmas/Owe Thörnquist)

8 *Har du solskin i dit hjerte* (Vibe/Leon Landgren)
8 *Jeg venter til du kommer* (Peter Hellinger/Bøyesen Wallem)
8 *Lille mor* (Mütterlein) (Knud Pheiffer/Gerhard Winckler)
7 *Dit røde hår* (The Girl With the Golden Braids) (Robert Arnold/Stanley Kahan & Eddie Snyder (sic!))
6 *Soldater på vagt* (Carsten Nicolaj/John Forester)
6 *Tammy, sangen om dig* (Robert Arnold/Jay Livingson & Ray Evans)

Af ganske særlig interesse er topmelodien *Fiskerpigens sang*, idet teksten dels er episk og uden omkvæd, og dels angives melodien at være af folkelig (svensk) oprindelse. Den er således en moderne variant af en skillingsvise med *lykkelig* udgang. Det er altså ikke blot *Skamlingsbanken* – som blev spillet seks gange, og som også har været en yndet skillingsvise – der peger bagud mod forrige århundredes traditionelle skillingsviserepertoire.

Det karakteristiske for topmelodierne i ønskekoncerterne er iøvrigt at de næsten alle udtrykker de følelsesmættede motiver, der er knyttet til de situationer, hvor der er en bogstavelig afstand mellem de implicerede parter. I *Fiskerpigens sang* og i *Hvide måge* er det afstanden mellem sømanden og hans

kære, i *Soldater på vagt* mellem pigen og kæresten, der er inde som soldat:

> Soldaten på vagt i det fjerne,
> er ham, som jeg altid har kær,
> jeg ser ham mod en tindrende stjerne,
> og mærker hans tanker er nær,
> de ensomme timer har slet ingen magt
> når hjerterne slår i den selvsamme takt,
> og han er den bedste i verden –
> han står på en fredelig vagt.

Afstanden kan også skyldes en uoverensstemmelse mellem parterne som i *Smil gennem tårer:*

> Livet har flygtige glæder
> og du lod dig fange så nemt.
> Du søger de strålende steder,
> men jeg sidder ensom og glemt.

Men i *Hvide Syrener* og *Send en hilsen hjem med en buket violer* er årsagen til adskillelsen ikke nærmere begrundet.

Særligt vemodige er de situationer, hvor tiden har adskilt parterne, og det gælder for den anden store gruppe af topmelodierne, der beskæftiger sig med minderne, om barndomshjemmet i almindelighed: *Mit barndomshjem*, eller om personer og begivenheder, som knytter sig dertil: *Mor er den bedste i verden, Lille mor, Den gamle gartner* og *Den gamle smedje.* I *Lille mor* synger den voksne således til sin mor, som han alt for sjældent har fået taget sig sammen til at skrive til:

Lille mor, lille mor –
tænk, hvor er din kærlighed dog stor,
når du, skønt jeg tit har svigtet dig –
vil følge mig på vej –.

Efter det jeg indledningsvis har sagt om refrænernes funktionelle betydning, er det nu let at se, at netop disse refræner nødvendigvis må være topmelodier i en ønskekoncert, hvor der sendes hilsner. Der kan skrives om mange dagligdags ting i et brev, men de valgte refræner siger netop noget af det stærkt følelsesbetonede, som nok rører sig i brevskriveren og i den, der skal modtage brevet, men som de ikke selv kan udtrykke. Men det er dog ikke blot de direkte implicerede parter, der har brug for at få disse følelser udtrykt på en letfattelig og anvendelig måde. Også disse typiske ønskekoncertrefræner vedrører alle de andre refrænforbrugere, for hvem det nemlig er karakteristisk, at de forholder sig sentimentalt medlevende over for teksterne, de får udløst et latent følelsesbehov ved at sætte sig ind i andres glæder og sorger.

Hvad der hidtil er sagt om topmelodierne gælder naturligvis principielt også om de øvrige schlagere som alene udgør 60 pct. af ønskekoncerternes repertoire. Langt den største del drejer sig om kærlighed mellem unge mennesker, og flere af kærlighedsrefrænerne benytter betegnende nok en dansesituation som udgangspunkt. Under dansen synger refrænsangeren om de traditionelle følelser, som man formodes at kunne opstå i sådanne situationer,

og her taler refrænforfatterne altså bogstaveligt gennem sangeren, *for* forbrugeren.

Der er også mange andre følelsesmættede situationer her i tilværelsen, som refrænerne skal udtrykke. Tænk på de lykkelige øjeblikke med børn (*Lillebror, Dukkebarn, Den lille dame i Dynekær, Bambino*) og på Victor Skårups:

> Ti små snavsede fingre og en unge der ler
> I de barnlige øjne jeg mit paradis ser.

Altsammen er det eksempler på at refrænerne bør bedømmes efter deres funktion, de må bedømmes ud fra et forbrugersynspunkt, og de må siges at fungere tilfredsstillende, når folk virkelig har taget dem til sig, enten for selv at synge dem eller f.eks. for at bede om dem i ønskekoncerterne.

Moderne folklore er interesseret i at følge vore dages visesang på nært hold, og en særlig interesse får refrænerne i de såkaldte repertoireundersøgelser. Ser man på et folkeligt sang- og viserepertoires sammensætning i dag så opdager man nemlig, at refrænerne, dette massekulturfænomen, kun er i stand til at tilfredsstille en del, om end en stor del af »massernes« behov.

Jeg har søgt at påvise, at folk i refrænerne får, hvad de har brug for, men de yngre og lidt ældre meddelere, som Dansk Folkemindesamling i de sidste år har været i forbindelse med, kan andet og mere end refrænerne. Den officielle underholdningsindustri giver folk happy-end og beretter om,

hvor lykken kan findes (i barndomshjemmet, i barnets øjne, ved gensynet efter en adskillelse, i de små ting osv.), men der er bl.a. også et stort behov for rimede fremstillinger af ulykkelige og sørgelige hændelser (på prosa kan sådanne beretninger læses i avisernes mord- og katastrofereportager) – og her sætter en hidtil upåagtet uofficiel »underholdningsindustri« ind, en »industri« hvis produkter ikke kan spredes gennem radio og grammofon, men som i det store og hele er henvist til den mundtlige overlevering. Som eksempel kan anføres de to første vers af en af de moderne skillingsviser, som lever – i dette øjeblik – i bedste velgående over hele landet:

Nu skal I høre en lille vise,
den handler om en syvårig pige.
Hun var på ferie i store stad,
hun var så venlig, så mild og glad.

En mand står stille, når Gurli kommer,
han spørger hende: »Ka' du li' blommer?«
Hun elsker blommer og ta'r dem glad,
og hen ad vejen de fulgtes ad.

Refrænerne er således kun en del af folklorens naturlige arbejdsområde, men det er betegnende for repræsentanter for elitekulturen, at det kun er den officielle del af den uofficielle kultur, de kender og derfor inddrager i deres skeptiske overvejelser.

Folkloristerne anbringer imidlertid refrænerne på deres rette plads nemlig i det folkelige repertoi-

re, og ses et sådant repertoire under ét, afspejler det tilværelsen i alle dens nuancer:

Den uofficielle del der dels indeholder de obskøne, *groft skæmtende* viser, dels de dystre sentimentale om barnemord, dårlige forhold i hjemmet (drukkenskab, skilsmisse) osv. som altid ender *sørgeligt*; og den officielle del med refrænerne der altid ender *lykkeligt* eller som i alt fald lægger op til en lykkelig forsoning:

Jeg rev et blad ud af min dagbog,
hvert ord har jeg fortrudt.
Prøv på at tilgive mig
om også det er svært!

Politiken. Kronik 21. april 1958.

Ægte folkelighed

Hvorfor lod refrænforfatteren Stig Lange den druknede sømand i Fiskerpigens sang leve op igen, og hvorfor udskiftede Kim Holter straffefangen i *Hjem jeg ville så gerne* med en sømand?

Stig Lange har for et musikforlag oversat Lennart Kjellgrens *Fiskarflickans sång*, og det gør han ordret, så længe teksten fortæller om pigen der får et brev om at hendes sømandskæreste er omkommet på havet. Kjellgren slutter da med:

> Han vilar nu långt bort i främlingslandet,
> långt bort från hemmet och långt från sin vän.

Hvorimod Stig Lange lader sømanden vende tilbage med disse ord:

> det triste brev, det talte ikke sandt.
> Mit skib gik ned, men skæbnen var mig nådig,
> jeg reddet blev og livets lykke vandt.

Kim Holter har til udgivelse fremdraget den gamle, anonyme sang *Jeg sidder bag fængslets mure*, men det er kun dens omkvæd, han har overtaget, og det til gengæld ordret:

> Hjem jeg ville så gerne i mine kæres favn,
> dér hvor jeg som lille hvisked' moders navn.

I originalteksten er det en straffefange, der længes hjem:

> O moder, jeg har dig bedrøvet,
> og det fortryder jeg hårdt,
> din glæde har jeg berøvet,
> med smerte jeg blev revet bort.
> Hjem jeg ville etc.

Omkvædet får jo unægtelig en ganske anden valeur, når det er en sømand, der er tale om:

> Og snart vender skuden tilbage
> med bankende hjerter om bord.
> Jeg tæller med længsel de dage,
> til skibet ta'r kursen mod nord.
> Hjem jeg ville etc.

Underholdningsindustriens folk siger altid, at de ved hvad forbrugerne vil have, og det er det de giver dem. Inden for refrængenren får folk også hvad de har brug for, men folk har brug for andet og mere end refrænerne – og det får de ikke af den officielle underholdningsindustri.

Jeg sidder bag fængslets mure er overordentlig udbredt, selv om den aldrig er blevet fremført i radioen, og så vidt jeg kan se, ville den sørgelige udgave af *Fiskerpigens sang* være blevet en lige så stor succes som den lykkelige. Hvis altså Stig Lange og Kim Holter virkelig vidste hvad folk gerne vil have, så havde de ikke ændret de to foreliggende tekster. Når de nu alligevel har gjort det, så skyldes det, har

jeg fået at vide fra sagkyndig side, hensynet til grammofonselskaberne, og det vil til syvende og sidst sige hensynet til radioen. For hvad er en grammofonplade rent salgsmæssigt værd, når den ikke kan blive lanceret i radioen. Men radioen kan ikke tolerere, at der synges om straffefanger, der længes og om sømænd, der dør. Man går almindeligvis ud fra, at den udsender, hvad folk gerne vil have, men den udsender i virkeligheden kun en del af det, den lykkelige og behagelige del. »Snak ikke til mig om sot og forgift«, siger Hjalmar i *Vildanden*, »I mit hus taler man ikke til mig om ubehagelige ting«. Det gælder åbenbart også i radiohuset!

Imidlertid lever der den dag i dag mange både ældre og nyere viser om f.eks. straffefanger der længes:

Jeg sidder i min celle så ene og forladt,
forladt af hele verden, men mest af dig min skat.
Du kommer sammen med andre, en anden får du kær,
så kan de mig beholde, til døden kommer nær.

Om sømænd der dør:

Men just som hun stirred' over havet,
da skylledes en flaske i land,
som budskabet bar, han var begravet,
alt ud i den bølgende strand.

Om elskende der ikke får hinanden, om syge børn og om børn under ulykkelige forhold: Således om »en lille fattig dreng der ville skaffe penge til mad

og medicin til sin syge mor«. Det lykkedes ham også, men

> Da han ind ad døren træder,
> har han ingen moder mer',
> bleg hun der på lejet ligger,
> der er smil om hendes mund.

Og om den fraskilte moder:

> Min mand rejste bort, lod mig ene tilbage,
> vort barn tog han fra mig og sendte det ud.
> Han ænsede ikke min sorg eller klage,
> han håned' mig stygt, ej han ændred' sit bud.

Og viser om sot og forgift, om ubehagelige ting, altsammen uden happy-end. Til denne meget yndede visegenrer hører også de moderne skillingsviser, forstået som de viser, der handler om virkelige begivenheder: Barnemordene i 1929 (Edith i Randers) og 1939 (Gurli i København) og bombardementerne i 1939 (Esbjerg) og 1945 (Den franske Skole i København). Muligvis eksisterer der endnu yngre, men det er de yngste, vi endnu kender på Dansk Folkemindesamling.

»Det er netop de sange«, sagde en meddeler en dag, »der handler om noget, og som giver én noget at tænke over«. Fælles for dem er det, at de ikke er fabrikeret af den officielle underholdningsindustri, og at de altså heller ikke er spredt gennem de officielle kanaler: grammofonselskaberne og radioen. Man kender nogle af dem på tryk, men langt fra

alle og de fleste bærer da også præg af at have vandret fra mund til mund. Derfor er enhver optegnelse af sådanne viser af interesse for Dansk Folkemindesamling, fordi de som regel afviger mere eller mindre fra hinanden.

Vor viden om visernes spredning er endnu ret begrænset, men vi ved dog særlig god besked med viserne om Gurli-drabet i 1939, fordi man i efteråret 1957 specielt efterlyste dem, og vi ved nu, at der har eksisteret tre forskellige viser om dette mord. Den ene skrevet af den nyligt afdøde Eigil Sølve i Odense, men den kender vi endnu ikke fra den mundtlige tradition. Hele grundstammen i Sølves Sangforlag er i øvrigt nu overgået til Dansk Folkemindesamling, og det er et værdifuldt materiale til belysningen af den uofficielle visesang i Danmark fra 1930 til 1955, idet adskillige af de godt 3000 forskellige viser netop er af en sådan karakter, at de aldrig vil kunne blive bragt i den danske radio.

De to andre Gurli-viser har man ikke set på tryk endnu; de er udelukkende optegnet fra den mundtlige tradition og lad os lige se på et par eksempler, der ganske godt belyser hvordan og under hvilke omstændigheder sådanne viser kan spredes:

Kort tid efter mordet i sommeren 1939 holdt nogle »piger« i Adelgadekvarteret et gilde, og ud på natten stod en af dem op og sang en vise, hun havde hørt, nemlig om Gurli-forbrydelsen. Vi fik optegnelsen i 1957 af én, der i 1941 havde lært den af

en af aftenens gæster. Her følger 3., 4. og sidste vers:

En mand så stille til Gurli kommer,
han spørger hende, vil du ha' blommer?
Hun elsked' blommer og tog dem glad,
og snart ad gaden de fulgtes ad.

Og dagen efter i alle blade,
der stod at læse: I Istedgade,
en lille pige forsvundet var,
hvor kunne hun være blevet af?

Nu skal hun aldrig mere græde,
nu er hun hvor der er lys og glæde,
og morderen tilbage står,
i fængsel ender han sine år.

I 1955 holdt man »Sangstilleleg« i en 4. klasse på en københavnsk skole, og det foregår på den måde, at klassen, når der er én der har fødselsdag, får lov til at underholde hinanden. Den dag var der først én, der stod op og sang et refræn, en anden en fædrelandssang, en tredie sagde bare en vittighed, men så var der én, der sang Gurli-visen. I forhold til Adelgade-optegnelsen var den kortere, men til gengæld var der blevet sat nogle vers til, hentet fra den tredje Gurli-vise, der handler om forbryderen. Vi fik optegnelsen i 1956 af en af pigerne, som lærte den i den time, og jeg citerer her de sidste vers:

Jeg sidder bag fængslets tremmer,
mine hænder er lænket med jern,
og tårerne triller på kinden,
jeg kan ikke tørre dem bort.

Og fader og moder de sidder,
de sidder og græder for mig.
Jeg dræbte en syvårig pige,
som slet ikke tilhørte mig.

Det kan jo aldrig være den helt store kommercielle fidus at skrive en sådan vise. Koda-penge kan der aldrig blive tale om, oplagene er små og spredningen er ganske ukontrollabelt overladt til forbrugerne selv. Her mangler både Birthe Wilke og Gustav Winckler i billedet. Vi ved ikke hvor mange forskellige »ulykkelige« viser, der er i cirkulation i dag. – Dansk Folkemindesamling har i de sidste to år, bl.a. ved hjælp af båndoptagelser, forsøgt at indsamle så meget af vor egen tids visesang som muligt, og disse viser er med på flere af båndene. Og det er ikke bedagede meddelere med sprukne stemmer, der synger, men livskraftige mennesker, og det både unge og lidt ældre.

Det turde være af en vis betydning at inddrage også denne hidtil upåagtede visegenre i en debat om »massernes« kultur, for genren får et særligt perspektiv set i forbindelse med refrænerne. Vi har mange eksempler på, at forbrugerne både har de lykkelige refræner, og de ulykkelige viser på deres repertoire. Begge genrer fremstiller tilværelsen forenklet: fuld af lykke eller fuld af gru, og det har til alle tider været sådan, at en stor del af befolkningen har haft behov for sådanne grelle, letfattelige skildringer, tænk på de gamle skillingsviser. Men skillingsviseindustrien udsendte *både* lykkelige og ulyk-

kelige viser. Den officielle underholdningsindustri i dag udsender kun de lykkelige (og de let vemodige), og det gør den altså ene og alene, fordi død og ulykke er tabu i radioen. I øvrigt er der radiofonier ude omkring i verden, der bringer ulykkelige viser, f.eks. den canadiske. Asmund Rostrup fortalte i et radioforedrag (30.10.57) om de canadiske katastrofesange, at den hidtil yngste vise var om en mineulykke i Springfield i november 1956, og at den og andre lignende bliver spredt på helt officiel vis.

Men hvad nu med den ægte og den forlorne folkelighed? Hvad er hvad? Den populære ulykkelige vise er sentimental som det populære lykkelige refræn, men det skulle da vel aldrig være sentimentaliteten, der var det ægte folkelige, der altså tolkes som noget forlorent uden for forbrugerkredse? Det spændende ved de her omtalte dystre, sentimentale viser er jo, at de lever helt *uafhængigt* af den officielle underholdningsindustri, og at de både i form og indhold peger bagud mod en tid, hvor man ikke kendte radio, grammofon og fjernsyn. Sentimentaliteten er altså ingenlunde nogen »ny pest«.

Sandsynligvis er det ægte folkelige blot en illusion, et prisværdigt romantisk ideal om at almuemanden ejer noget ægte, djærvt og uforfalsket i sig, noget som er blevet forplumret af vor tids hektiske underholdningsindustri.

Politiken. Kronik 15. august 1958.

Det begyndte med at de opfandt Kirsten Pil

Omkring 1730 var der to gode venner, der elskede at gå ture i Dyrehaven. At de kunne komme ind i den indhegnede skov, hvis porte var aflåste året rundt, fordi det var kongehusets private skov, skyldtes sikkert, at de begge nød en særlig gunst hos de kongelige: den ene var nemlig kongelig dansemester – det var Heinrich Brinchmann – den anden var parykmager – han hed Johan Chr. Greve. De boede begge i København.

På deres ture kom de hyppigt nede ved Kildesøen og der så de de ynkelige rester af en kilde – »den laa øde og Vandet løb hvor det kunde gennem Jorden og sig dermed melerede«. I 1732 fik de lov til at lade kilden grave fri, og de lod den indrette sådan, at vandet fik »sit klare Løb gennem en udhuggen Sten hvorover er en anden udi Bakken« med en inskription, der blandt andet indeholder to gådefulde oplysninger. De skriver, at »Kirstine Piil var den som fandt det Kilde Vand, 1583.«

Noget kunne tyde på, at det er dansemesterens og parykmagerens eget påfund. Navnet på pigen er ganske poetisk hittet på af de to naturelskere. At knytte kildefinderen til den slanke pil afslører en

smuk tanke om en harmoni mellem mennesket og naturen. Og at pilekviste var velegnede til at finde vand med, og at pilebarken blev brugt af kloge folk til at kurere hovedpine giver kun deres navnevalg – Kirstine Pil – et ekstra perspektiv ud mod det naturmytiske. Og at Brinchmann og Greve var sande naturelskere fremgår af inskriptionens to første verslinjer:

> Naturen Viiser her hvad Godt den Har i Eye
> da Kilden brød sig ud af Hine skiulte Veye.

Det helt præcise årstal – 1583 – kan de have opdigtet for at gøre deres Kirstine så troværdig som mulig.

At både navnet og årstallet er deres eget påfund er mere end sandsynligt. Det mærkelige er nemlig også, at der ikke kendes gamle traditioner om en Kirstine Piils kilde. Der syntes aldrig at have været knyttet sagn og overtrosforestillinger til kilden ved Kildesøen.

Christian den Sjette, der ejede Dyrehaven i 1732, har sikkert kendt til den kongelige dansemesters forelskede omsorg for kilden. Gjorde han det ikke, fik han i alt fald noget at vide om den i 1743 i en rapport, som han selv havde bedt amtmanden skrive om blandt andet Dyrehaven. Heri fortælles om »den bekendte Brinchmanns Kilde som udi Jægersborg Dyrehave flyder ud af en Banke med stor Force og Overflødighed«.

Tre år efter denne rapport – det var i 1746 – åbnede Frederik den Sjette Dyrehavens porte for publikum, straks efter at han var blevet konge. Det kom naturligvis til at betyde, at folk så langsomt søgte til denne kilde for at drikke af det friske, rindende vand. Det kunne kun glæde kongen. Stik modsat sin far, Christian den Sjette, som i overensstemmelse med sin pietistiske tro stod bag et forbud mod alle hellige kilder herhjemme, var han en åben, udadvendt og festglad mand, der gerne så, at hans undersåtter fik mulighed for at fornøje sig.

Efter at Dyrehaven var åbnet, blev arrangementet omkring kilden imidlertid noget forsømt, men i 1750 lod stiftamtmanden Conr. Ditlev Reventlow den restaurere, og kilden fik en ny indskrift. Det er den man kender i dag.

Man strøg den gamle oplysning om, at det var Brinchmann og hans ven der først havde istandsat den, og man strøg de to smukke, naturforelskede verslinjer. Man bibeholdt dog oplysningen om Kirstine Piil og årstallet 1583. Til gengæld får man som noget nyt at vide, at det er Reventlow, der »nu til manges Lyst og Nytte« har sat kilden istand.

I 1732 var kilden kun for de yderst få, der overhovedet kunne komme ind i Dyrehaven – det var eksklusivt at aflægge besøg ved Brinchmanns kilde, som den blev kaldt. Reventlow understreger imidlertid, at istandsættelsen i 1750 er sket for at glæde de »mange«. Det vil sige, at man i alt fald fra 1746 kan regne med, at folk i noget større mængder har

besøgt kilden. I 1754 kommer der så mange, at det kunne betale sig at opstille en fattigblok, og de penge, der blev puttet i denne jernbøsse med de store låse på som tak for vand, man drak, gik til Gentofte-Lyngby hospital.

På samme tid gav Dyrehavens chef, den bekendte forstmand C. C. v. Gramm, tilladelse til, at driftige folk, der gerne ville tjene en skilling ved at betjene og underholde de langvejsfra kommende kildegæster, kunne slå telte op i umiddelbar nærhed af kilden. Det måtte dog kun ske under skovbetjentens opsigt.

Siden 1750 blev kilden besøgt i ugen fra omkring Sankt Hans aften (23.6.) til Vor Fruedag (2.7.). Det var en gammel tro, der var knyttet til de mange helligkilder, man kendte, at kildevandet var opladet til bristepunktet med en næsten magisk kraft, når solen stod højest på himlen – og denne gamle forestilling blev så overført på Brinchmanns kilde, der aldrig har været »hellig« som for eksempel den ved Vartov og som Helene kilde og alle de mange andre.

Den ældste beskrivelse af, hvordan der så ud og hvordan det gik for sig ved kilden, er fra 1768. Fortælleren, der er anonym, skriver at kilden, der nu kaldes Kirsten Piils kilde, var så populær, at man måtte stå i kø for at komme til at drikke af den. Ja, der var så mange, at han frygtede, at kilden »maatte snart være udtømmet«.

Omkring kilden registrerede fortælleren »30 Tel-

te og 45 åbne Botiqver, 60 Ild-Stæder og ligeså mange Caffe-Kander og Thee-Kiedler«. Og det fremgår med al tydelighed af hans beretning, at langt det meste af underholdningen bestod i, at man drak drikke, der var stærkere end kildevandet, først og fremmest punch, vin og likør. Ifølge fortælleren lå der en salig rus over hele stedet.

Gøglere og artister var der ikke mange af: »Vi anhørte Musik, saae i Perspectiver, og ansaae een, som giorde Kunster paa en slap Linie bonden imellem tvende Træer«. Den korte beskrivelse kan gælde som en slags overskrift over alle bevarede skildringer fra 1770'erne og 80'erne: man møder visesangere og spillende mænd og kvinder – man kan kigge i kasser forsynet med kighuller hvorigennem man kan se på livagtige billeder af vilde dyr, henrettelser, dejlige damer og ømme elskende – og man kan se linedansere, blandt andet en ældre herre der havde optrådt derude i mange år, og som ikke gjorde andet end at »dreie sig tre, fire Gange omkring paa en slap Line« idet han bestandig råbte: »Geben Sie nun wohl Achtung«.

I løbet af 1780'erne var det blevet en fast tradition i mange københavnske borgerhjem at tage på en årlig kilderejse, som man kaldte det. Det foregik gerne ved Vor Fruedag, for det var lidt finere end at tage derud Sankt Hans aften, hvor alskens godtfolk mødte op og drak sig fulde og lavede larm og ballade.

Teltene og boderne omkring kilden var nu blevet

et folkeligt forlystelsessted, som man regnede med. Det betød at også udenlandske gøglere og artister begyndte at søge derud, for det rygtedes snart, at der var gode penge at tjene i kildetiden.

Gøglet kom til bakken

I 1795 slog englænderen James Price sit telt op, ikke nede ved kilden, men på Bakken ved kilden. Han er den første navngivne artist, hvorom man med sikkerhed kan sige, at han var bakkegøgler. Og på hans tid er det, at gøglet langsomt – år for år – flytter helt op på det, vi i dag kender som Bakken eller Dyrehavsbakken. En helt stor flytning sker i året 1800, hvor der var behov for mere plads, efter at myndighederne udvidede kildetiden fra én til tre uger, men først fra omkring 1830 holder al gøglet til på Bakken.

I sit bakke-telt viste Price ekvilibristiske kunststykker. Snart dukkede italieneren Casorti op med sit telt på Bakken, hvor han og hans gøglertrup gav akrobatforestillinger og viste pantomimer med Harlekin, som efter forestillingen havde sit eget nummer, hvor han »aad Blaar«, og med Casorti selv som Pjerrot. Og Casorti oplærte Prices to sønner i henholdsvis Harlekin- og Pjerrot–traditionen.

Der var et samarbejde mellem disse to gøglerselskaber, men ingen af dem kunne undvære italieneren Cetti, der til daglig arbejdede som barometmager i København. Han var specialist i mekaniske kunster, som også kom de andre til gode i deres fo-

restillinger, og han var fuld af de utroligste ideer. Han viste f.eks. pantomimer, hvori der optrådte afrettede, tamme dyr, en dværgdame og metamorforiske figurer. Og han var en meget dygtig forretningsmand. Omkring 1800 var han den, der havde flest telte, og det gav ham en vis magtstilling på Dyrehavsbakken.

I 1790 var der kun én dansker, som tilførte Bakken noget egentlig nyt. Det var da en københavnsk øltapper, der aldrig kaldte sig andet end Borger Schmidt, begyndte at spille Mester Jakel-teater.

Konkurrenten og jernbanen

Forlystelsesstedet Bakken blev grundlagt i 1790'erne og vil man udpege et bestemt år er 1795 ikke helt forkert. På det tidspunkt begynder kilde-gøglet at blive bakke-gøgl.

Ud over alt hvad der indtil nu er nævnt af gøgl, møder man også allerede i 1790'erne karruseller, gynger, dansetelte, menagerier, vokskabinetter samt rekommandører, der stod ude foran deres telte og med en utrolig tungefærdighed anbefalede deres fremvisninger af stærke kvinder, vilde mænd, der knuste flintsten med tænderne og meget, meget andet. »Man kan ikke nok som beundre den menneskelige Speculationsaand, naar man betragter alle de Midler, som alle muelige Slags Virtuoser her have udfusket«, hedder det i avisen Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn 8. juli 1806.

De første mere end 50 år havde Bakken ingen

konkurrent. Og stedet satte sig spor i den romantiske litteratur ført an af Oehlenschlägers Sanct Hansaften-Spil (1803), der glorificerede alt, hvad der gik for sig på Bakken, for alt var »ægte folkeligt«. Og det kunne romantikerne lide.

1843 blev imidlertid et skæbneår for Bakken. Det var det år forlystelsesparken Tivoli åbnede. Konkurrencen var så hård, at man flere gange overvejede helt at holde op med alt bakkegøglet.

I 1864, da jernbanen blev ført ud til Klampenborg, strømmede folk dog igen til Bakken. De fleste af de gamle forlystelser var der stadig, men ikke pantomimerne, som var blevet overtaget af Tivoli. Der dukkede dog også nogle nye attraktioner op. Der var f.eks. bakkesangerinden Julie Westermann, der altid optrådte i matrostøj og visesangeren Tyroler-Ferdinand og hans kønne, brunøjede datter. Det var særprægede personligheder, og de var publikumsmagneter af format.

Teltholderforeningen

I 1885 organiserede bakkegøglerne sig i Teltholderforeningen. Ved således at stå sammen mente de, at de kunne skabe et Bakken, der kunne klare sig i konkurrence med Tivoli. Den helt store forretning blev Bakken dog først efter 1934 hvor folk kunne tage S-toget til Klampenborg. Og det hjalp også, at kildetiden i 1932 var blevet udvidet fra 5. maj til 15. august. Enhver rigtig skovtur med madpakker og det hele skulle nu naturligvis ende på Bakken.

Det stigende antal gæster betød, at det »nu gav mange flere penge at drive forretning på Bakken, og mange teltholdere begyndte at gå ind for en mere nøgtern og forretningspræget indstilling til tingene«, fortæller teltholder Albert Einicke i 1968, og han fortsætter. »Da der i 1941-42 forhandledes om nye kontrakter, kunne man ikke enes om netto- og bruttoberegningen af afgiften, og alt dette førte til et modsætningsforhold mellem »de gamle« og »de nye«. Den ene gruppe omfattedes bl. a. af Frode Jensen, Willy Henriksen og mig selv, den anden bl. a. af familien Stefansen«.

Allerede i 1930'erne var kredse af Teltholderforeningen begyndt på helt bevidst at bevare nogle af de gamle traditioner. Teltholder Anton Petersen fortæller i 1935, at man længe havde haft Mester Jakel og Pjerrot i kikkerten, og »mindst en af disse maatte bevares for Bakken som en Overlevering fra tidligere Tiders Kildemarked«.

Det vil med andre ord sige, at i den periode, der i manges erindring står som det gode gamle Bakkens storhedstid – med alle rekommandørerne, varieteerne og publikumsmagneter som Miss Florens, familien Kramer, Bakke-Mortensen, Den lille Nobel, Tom Belling og Bakkekongen Orla Lund – foregår der bag kulisserne seriøse overvejelser over, hvad man bør redde, for at Bakken stadig kan opretholde sit ry som et forlystelsessted, der er rigt på de helt gamle folkelige traditioner.

Bakkens blårspisende Pjerrot har Teltholderfor-

eningen besluttet at bevare, idet man har ansat artisten Erico Lund, der er ud af en gammel bakkegøglerslægt. At han også kunne videreføre Mester Jakel-traditionen er et held for foreningen.

Også ud fra en rent kynisk forretningsmæssig betragtning var det af afgørende betydning for Bakken at bevare Pjerrot. Hvad skulle man gøre uden ham. Hvilket motiv skulle man ellers vælge til jubilæumsfrimærket i 1983.

Nu er det hele imidlertid ikke blot et spørgsmål om at bevare eller genoptage gamle traditioner. Ingen vil drømme om at se Bakken som et kildemarkedernes frilandsmuseum.

Men bakkefolket har selv på en måde et mærkeligt forhold til stedets fortid: i hele deres PR-arbejde – herunder den faste ansættelse af Pjerrot og motiveringen for 400 års jubilæet – slår de meget stærkt på, at Bakken er gammel og traditionsrig – men i praksis er det i dag et moderne forlystelsessted, der drives som enhver stor og god forretning, nemlig af professionelle forretningsfolk.

Giv ny plads for gøglet

Det er begribeligvis ikke så mærkeligt, at forretningerne på Bakken skal betale sig, men det er et spørgsmål, om man ikke i en periode skulle satse på noget, der måske ikke giver så stort et overskud de første år: stryg nogle værtshuse og bare en enkelt spillehal med ènarmede tyveknægte og giv plads for en række små cirkus og varieteer á la Tribinis og á

la Kramers Gøglervogn – knus bare noget af den mekaniske musik og giv plads for levende sangere og musikere.

Giv i det hele taget plads for levende, skægge, frække, originale entertainere – giv igen gøglerne gode dage på Bakken. Det er ikke nok med Friluftsscenen – lad dem dukke op rundt omkring på Bakken – i hele kildetiden.

Der har altid været tradition for, at man har kunnet opleve levende gøgl på Bakken – lad den tradition vende tilbage – inden 200 års jubilæet i 1995 – det betaler sig.

Politiken: På Bakken. En særsektion i anledning af Dyrehavsbakkens 400 år 31. marts 1983.